

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Термін "соціокультурна компетенція" був уведений для відображення того факту, що студент-філолог повинен бути готовим до міжкультурної комунікації, мати сформовану інтеркультурну та транскультурну свідомість, яка визнає існування іншої національно-культурної ідентичності як рівноправної з його власною культурою, виступати захисником свободи людини зі всіма її індивідуальними рисами, інтересами, орієнтаціями та надавати можливості для її повної, багатопланової реалізації. Отже, соціокультурна компетенція (СКК) є частиною загальної і професійної культури особистості. Оволодіння СКК – це шлях універсалізації якостей людини, що сприяє кращому розумінню свого призначення у світі та формуванню загальнолюдських цінностей.

Формування СКК майбутнього вчителя ґрунтується на полікультурній освіті, основна ідея якої проявляється у розвитку кроскультурних здібностей, які дозволяють молоді адаптуватися в різних культурних середовищах. Полікультурність – це визначення суспільства, яке містить численні різноманітні, але взаємозалежні культурні традиції, що часто асоціюються з різними етнічними компонентами цього суспільства.

В умовах сучасного багатокультурного суспільства навіть досить значного запасу теоретичних знань для професійної діяльності вчителя замало. Саме тому, зважаючи на процеси інтеграції, на перший план професійної підготовки вчителя іноземних мов виступає формування його СКК, провідну роль у розвитку якої відіграє освіта, те культурне середовище, яке повинно містити в собі загальнолюдські та національні цінності, бути орієнтованим на співпрацю та діалог і виховувати людину демократичного світогляду та культури, яка дотримується прав і свобод особистості, з повагою ставиться до традицій і культур світу. До сукупності характеристик сучасного стилю мислення варто віднести вміння систематизувати, структурувати, самостійно здобувати знання з різних джерел інформації.

Процеси інтеграції України у світове співтовариство передбачає внесення відповідних корективів у сучасний освітньо-виховний процес. Шляхи розвитку полікультурної освіти мають багате історичне підґрунття. П. Ф. Каптерев, Я. А. Коменський, А. С. Макаренко, К. Д. Ушинський наголошували на важливості виховання національних і загальнолюдських цінностей, культури міжнаціональних відносин. Проблеми СКК присвячені публікації О. В. Киричука, М. В. Бородька, Л. Я. Касюка та ін. Організаційно-виховний потенціал іноземної мови висвітлено у працях Г. І. Щукіна, В. В. Раєвської та ін.

Слід відзначити, що в науково-методичній літературі немає чіткого розмежування понять "соціокультурна компетенція" та "соціокультурна компетентність". Більшість дослідників вживає поняття "соціокультурна компетенція", яке має чимало визначень і трактувань. М. Максимець розуміє СКК як здатність особистості через адекватне розуміння та повагу до інших мов, культур і релігій виявляти активну і відповідальну життєдіяльність у соціумі на засадах демократичності, гуманізму, толерантності тощо [2: 212]. І. І. Мінчак виокремлює соціокультурну толерантність, яка виявляється в прагненні досягти взаємної поваги, розуміння, узгодженості різних поглядів, інтересів та базується на засадах доброти, емпатії, поваги [4: 544]. О. С. Михайлова визначає СКК як комплекс знань про цінності, віри, зразки поведінки, звичаї, традиції, мови, рух культури, яка належить певному суспільству і характеризує його. П. В. Сисоєв трактує СКК як рівень знань соціокультурного контексту використання іноземної мови, а також досвід спілкування і використання мови в різних соціокультурних ситуаціях" [6: 7].

На нашу думку, поняття СКК має бути більш ємнішим, широким і конкретним. Існування різних означень і трактувань СКК та їх ускладнення у міру розвитку суспільства свідчить про динамічність цього поняття та необхідність у його визначенні враховувати вимоги розвитку суспільства. Крім того, очевидно є та обставина, що СКК особистості є чинником розвитку розвиненого суспільства. Не зважаючи на досить широкий спектр публікацій, присвячених СКК, немає усталеного визначення цього поняття та його трактування. На нашу думку, у першу чергу, це пояснюється багатогранністю та складністю феномена. Отже, метою нашої статті є конкретизація поняття "соціокультурна компетенція", визначення її методологічних основ та перспектив розвитку в системі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Згідно з вимогами Програми з англійської мови для університетів та інститутів, основними компонентами оволодіння іноземною мовою є розуміння рідної та іноземної культур, усвідомлення природи мови, оскільки вони є невід'ємною складовою подальшої професійної діяльності майбутнього вчителя іноземних мов [5]. Тому важливим аспектом є розуміння студентами різниці між власною та іншими культурами, розвиток позитивного ставлення до інших культур, а також уміння долати соціокультурні відмінності у процесі спілкування. Розробка полікультурної освіти та соціокультурної компетенції в останні роки має інтенсивний характер. Вона сприяє поглибленню багатьох галузей педагогічного знання, переосмислення вже накопиченого досвіду, розробки нових дослідницьких проблем та шляхів їх вирішення.

Як відомо, мова та думка, історія та культура є нероздільними. Мова є відображенням суспільної свідомості, реагує на зміни в усіх сферах суспільного життя і сама формується суспільством. Тому при вивченні іноземної мови важливим чинником стає проникнення в культуру, у систему світовідчуття і світорозуміння народу. мова якого вивчається, оскільки сама мова є часткою практичної та теоретичної діяльності як індивіда, так і суспільства.

М. М. Бахтін стверджував: "Ми ставимо чужій культурі нові запитання, які вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці наші запитання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи ... нові смислові глибини" [1: 28].

Оскільки ключовим поняттям у нашому дослідженні є поняття "компетенція", то перш за все ми вивчили його сутність. Російські вчені В. В. Раєвський, А. В. Хуторський наголошують, що "компетенція" в перекладі з латинської означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній.

Дискусія щодо співвідношення понять "компетенція" і "компетентність" у педагогічній літературі не завершена. Слідом за Н. М. Бібік, ми розуміємо поняття "компетенція" як соціально закріплений освітній результат і як похідне, вужче від поняття "компетентність".

Компетенція відповідно до європейського контексту включає знання й розуміння (теоретичні знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу життя й сприйняття з іншими у соціальному контексті).

Одним із основних завдань Державної програми розвитку вищої освіти на 2005-2007 роки стало забезпечення інноваційного розвитку вищої освіти та його випереджувального характеру, а також поглиблення міжнародного співробітництва, інтеграція української системи вищої освіти в європейський та світовий освітній і науковий простір, розширення участі вищих навчальних закладів, викладачів і студентів у міжнародних проектах. Отже, такий вектор розвитку освіти акцентує увагу на важливості компетентнісного підходу як фактору зближення освітніх систем та належному рівні володіння фахівцями іноземними мовами, що, у свою чергу, включає формування в них СКК. У даному випадку актуалізується проблема професійної підготовки, яка розглядається як багатоаспектна проблема, яка включає у себе і професійно-педагогічну підготовку вчителя, від рівня якої, фактично і залежить успішний розвиток системи вітчизняної системи освіти. Таким чином, формування компетенцій – найважливіше завдання освіти. А результатом впливу на професійну компетентність виступає збільшення ступеня її вираження, а, отже, збільшення кількості компетенцій та їх кількісних і якісних характеристик.

Застосувавши до формування СКК майбутніх учителів іноземних мов компетентнісний підхід, можемо зробити висновок, що СКК є системотвірним чинником професійної культури вчителя, оскільки перетворює її у відкриту, самодостатню, таку, що розвивається і саморегулюється, систему. У свою чергу, СКК є підсистемою професійної культури, оскільки вона має ознаки системності, її компоненти взаємодіють між собою. Учені вважають, що компетентність можна розглядати як результативно-діяльнісну характеристику навчання. Реалізація компетентнісного підходу в умовах підготовки майбутнього вчителя буде сприяти підготовці кваліфікованого, професійно мобільного фахівця, здатного до роботи на рівні сучасних вимог. Тому ми розуміємо СКК як сукупність відповідних компетенцій, складну комплексну характеристику, яка відображає інтеграцію професійно-теоретичних знань, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей і практичних умінь педагога.

У дослідженнях О. Абдуліної, І. Зязюна, І. Котової, А. Маркової, Є. Шиянова та інших учених звертається увага на складність, багатоаспектність процесу професійної підготовки вчителя, відзначається, що фактори, які впливають на майбутнього педагога, мають комплексний характер і охоплюють його особистісний, загальний, соціально-культурний та професійний розвиток, саме тому СКК розглядається як своєрідна цілісна система взаємопов'язаних компонентів і включає:

- країнознавчу компетенцію – знання про народ-носій мови, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки в галузі освіти, культури, особливості побуту, традиції, звичаї;
- лінгвокраїнознавчу компетенцію – здатність сприймати мову в її культурноносній функції;
- соціолінгвістичну компетенцію – знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях, здатність організувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу комунікантів.

Іншим важливим чинником оновлення освітньої практики та наповнення змісту освіти соціокультурними вимірами є не тільки вироблення нових загально-операціональних підходів до організації навчально-виховного процесу, а й застосування конкретних напрямків реформування тих чи інших навчальних дисциплін та міжпредметної взаємодії. Для формування СКК майбутніх учителів іноземних мов вирішальне значення мають зміни, що відбуваються в межах дисциплін культурологічного циклу: літературі, мові, правознавстві, історії тощо, в основі яких лежать завдання національного будівництва, відродження національної культури та розвитку соціокультурної та освітньо-виховної систем суспільства, інтеграція студентів у національний культурний простір. Загальна модель інтеграції змісту іноземної мови припускає рівень міжпредметної інтеграції. Принципи міжпредметної інтеграції дозволяють конструювати практичні заняття з іноземної мови й процес навчання на базі укріплення знань. "Стискування" навчальної інформації є одним із напрямків удосконалення власне змісту мовної освіти, так як воно є одним із проявів цілісності монодисципліни. Проте, у процесі виконання цих завдань кожна навчальна дисципліна має вирішувати свій специфічний комплекс проблем практично-операціонального характеру. У зв'язку з цим у змісті професійно-педагогічної підготовки майбутнього педагога особливо увага приділяється посиленню її культурологічної та етнокультурної спрямованості, зростанню ролі рідної мови та мистецтва як чинників формування національної й соціокультурної ідентичності особистості студентів.

Для з'ясування особливостей СКК варто визначити характер інформаційних потоків, які застосовуються студентами у професійно-педагогічній діяльності. Потoki інформації можуть бути розділені на внутрішні та зовнішні. Серед внутрішніх потоків ми виділяємо інформацію з підручників, посібників, навчально-методична документація. Значно потужнішими за обсягом й інтенсивністю та потенціалом є зовнішні потоки, які включають засоби масової інформації, довідники, словники, енциклопедії, наукові статті, всесвітня мережа Інтернет. Успішний розвиток СКК майбутнього вчителя іноземних мов залежить саме від умінь вчасно скористатися як внутрішніми, так і зовнішніми потоками інформації, знайти в кожній ситуації найоптимальніший.

Важливо пам'ятати про те, що СКК майбутніх учителів іноземних мов – порівняно нова концепція, яка буде трансформуватися для того, щоб відповідати потребам суспільства, що постійно змінюється. СКК – це складний процес реформування освіти, основною метою якого є глобальне переосмислення існуючих недоліків та запобігання дискримінаційних процесів в освітній практиці. Піклування і компетентність, рівність усіх і винятковість кожного, соціальний та економічний розвиток не повинні заперечувати одне одного. Напряма між ними повинна перетворитись на нові потужні сили для розвитку і зростання.

Висновки. Отже, вичерпний аналіз наукових міркувань дає нам змогу зробити узагальнений висновок про те, що СКК розвивається протягом тривалого часу в процесі професійно-особистісного зростання майбутнього педагога, самостійної педагогічної діяльності, шляхом набуття професійного досвіду. Можна стверджувати, що СКК на сучасному етапі розвитку суспільства і педагогічної освіти – це новий світогляд, нові форми спілкування і життєдіяльності.

Процес розвитку СКК учителів є динамічним і буде ускладнюватись із розвитком суспільства, що, у свою чергу, підвищуватиме вимоги до професійної діяльності педагогів. Тому перспективними будуть дослідження в напрямі можливостей використання двох і більше іноземних мов для формування СКК майбутніх учителів іноземних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бахтин М. М.* Два способа изучать культуру / М. М. Бахтин // Вопросы философии. – 1986. – № 12.
2. *Максимець М.* Формування соціокультурної компетенції у процесі вивчення іноземної мови / М. Максимець // Вісник Львів. університету. Серія педагогічна, 2006. – випуск 21. – С. 211 – 218.
3. *Марцева Л. А.* Компетентнісний підхід у сучасній освіті / Л. А. Марцева // матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ["Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції"], Житомир, 22-24 квітня 2009 р.) / Київ-Житомир : КІМ, 2009. – С. 515 – 522.
4. *Мінчак І. І.* Складові полікультурної освіти і виховання майбутнього вчителя іноземної мови / І. І. Мінчак // матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ["Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції"], Житомир, 22-24 квітня 2009 р.) / Київ-Житомир : КІМ, 2009. – С. 538 – 546.
5. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) – К., 2001. – 245 с.
6. *Сысоев П. В.* Социокультурный компонент содержания обучения американскому варианту английского языка : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук. / П. В. Сысоев. – Тамбов, 1999. – 20 с.

Подано до редакції 03.08.09.

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуто концептуальні положення формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов на нинішньому етапі розвитку суспільства та педагогічної науки. Розкрито сутність соціокультурної компетенції як відкритої системи. Розглянуто структуру соціокультурної компетенції, що є підсистемою професійної компетентності.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, полікультурна освіта, соціокультурна компетенція, транскультурна свідомість.

М. А. Шиловская

СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ: МЕТОДОЛОГИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются концептуальные положения социокультурной компетенции будущих учителей иностранных языков на современном этапе развития общества и педагогической науки. Раскрыто сущность социокультурной компетенции как открытой системы. Изучено структуру социокультурной компетенции, которая является подсистемой профессиональной компетентности.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, поликультурное образование, социокультурная компетенция, транскультурное сознание.

M. O. Shylovska

SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS: METHODOLOGY AND PROSPECTS

SUMMARY

The article analyzes some conceptual theses of forming socio-cultural competence of future foreign language teachers at the modern stage of development of society and pedagogics. The author reveals the essence of socio-cultural competence as an open system; investigates the structure of socio-cultural competence which is the subsystem of professional culture.

Keywords: cross-cultural communication, multicultural education, socio-cultural competence, cross-cultural consciousness.
